

DOI: 10.31648/pw.6466

URSZULA STAŚKIEWICZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8321-8088>

Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości

ORGANIZACJA OBRONY NARODOWEJ W WYBRANYCH PAŃSTWACH. ANALIZA PORÓWNAWCZA ESTONII, FINLANDII I ROSJI

Organization of national defence in selected countries. Comparative analysis of Estonia, Finland and Russia

WYRAZY KLUCZOWE: przygotowania obronne, obrona narodowa, bezpieczeństwo narodowe, Estonia, Finlandia, Rosja

KEYWORDS: defence preparations, national defence, national security, Estonia, Finland, Russia

ABSTRACT: This publication is the result of research into the organization of national defence in selected European countries. The main research problem was to find the answer to the question how the national defence is organized in countries with different geopolitical possibilities, as well as various financial, human and natural resources. The aim of the investigations was to present the defence policy of selected European countries and generate a better understanding of the issues of national defence, including the issue of defence preparations. In order to achieve the goal and solve the research problem, three non-reactive test methods were used: content analysis, existing data analysis and comparative analysis. We decided to select Estonia, Finland and Russia as units of our analysis.

1. Wstęp

Niniejsza publikacja stanowi efekt badań sposobu organizacji obrony narodowej w wybranych państwach europejskich. Głównym problemem badawczym stało się odnalezienie odpowiedzi na pytanie, jak zorganizowana jest obrona narodowa w państwach z różnymi możliwościami geopolitycznymi, a także z różnymi zasobami finansowymi, ludzkimi i naturalnymi. Celem prowadzonych dociekań było zaprezentowanie polityki obronnej wybranych państw europejskich oraz lepsze zrozumienie problematyki obrony narodowej, w tym kwestii przygotowań obronnych.

Aby zrealizować cel oraz rozwiązać problem badawczy, zastosowano trzy metody badań niereaktywnych: analizę treści, analizę danych zastanych oraz analizę porównawczą. Na jednostki analizy zdecydowano się wybrać Estonię, Finlandię oraz Rosję.

Estonię wybrano, gdyż to państwo należące do NATO i Unii Europejskiej, a jednocześnie będące dawniej częścią ZSRR. Historia jej współpracy z krajami zachodnimi jest więc podobna do historii współpracy Polski z Zachodem. Położenie geograficzne Estonii także jest podobne do położenia Polski (Europa Środkowo-Wschodnia, nad Morzem Bałtyckim).

Finlandię wybrano, ponieważ kontrastuje z Estonią. Jest państwem innym zarówno pod względem demograficznym, jak i ekonomicznym¹. Różni się także położeniem geopolitycznym i historią. Finlandia nie należy do NATO i nie była częścią ZSRR. Po II wojnie światowej, na mocy traktatu paryskiego z 1947 r., narzucono jej neutralność i ograniczono swobodę zawierania sojuszy wojskowych oraz politycznych. Jak zauważył M. Grzybowski, analizując późniejsze działania Finlandii: „W sferze politycznej, zgodnie z powojennymi ustaleniami, pozostała państwem neutralnym niezwiązanym z żadnym z istniejących bloków wojskowych i politycznych, aczkolwiek intensywnie uczestniczącym w regionalnej współpracy państw nordyckich i w wymianie handlowej” (Grzybowski 2007, 18). W 1961 Finlandia została członkiem EFTA, w 1973 podpisała układ handlowy z EWG, a w 1995 r. została członkiem Unii Europejskiej.

Rosję wybrano, gdyż jest to mocarstwo mające realny wpływ na sytuację międzynarodową. Powodem silnej pozycji Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych są niewątpliwie cechy takie jak: fakt, że pod względem powierzchni to największe państwo na świecie², należy do największych gospodarek świata³ oraz posiada broń jądrową. Rosja jest też członkiem wielu międzynarodowych organizacji, m.in. Organizacji Narodów Zjednoczonych (jeden z pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ), Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i Wspólnoty Niepodległych Państw.

Argumentem przemawiającym za wybranie akurat tych państw jest również fakt, iż one wszystkie mają cechy wspólne, m.in. należą do Rady Państw Morza Bałtyckiego – organizacji międzynarodowej funkcjonującej jako polityczne forum regionalnej współpracy międzyrządowej, której główne działania opierają się na trzech długofalowych priorytetach uzgodnionych w czerwcu 2014 roku⁴: zrównoważony region dobrobytu, tożsamość regionalna oraz bezpieczny region. Wszystkie wybrane państwa należą także do Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ma to duże

¹ PKB Estonii w 2016 r. wynosiło 23,3 mld USD, a w Finlandii 238 mld USD (Bank Światowy. W: <https://data.worldbank.org> [dostęp: 7 X 2019]).

² Powierzchnia Rosji wynosi 17 100 tys. km².

³ Jeśli za kryterium przyjmujemy PKB, to Rosja zajmuje szóste miejsce na świecie.

⁴ <http://www.cbss.org/council/> [dostęp: 7 X 2019].

znaczenie, gdyż prowadzona przez dane państwo polityka obronna pozostaje zawsze w kontekście danej sytuacji międzynarodowej, w tym również zależy od sojuszy i umów międzynarodowych, o czym wspomniane będzie w dalszej części pracy.

Oczywiście ramy niniejszej publikacji nie pozwalają na wszechstronne i kompleksowe zaprezentowanie problematyki obrony narodowej badanych państw, dlatego też skupiono się na kilku aspektach: członkostwie w organizacjach międzynarodowych, stanu armii (w głównej mierze na liczebności i zdolnościach mobilizacyjnych) oraz edukacji obronnej społeczeństwa w sformalizowanych organizacjach. Uznano, że te trzy aspekty poruszają trzy obszary istotne dla obrony narodowej: stosunki z innymi państwami, przygotowanie militarnej części systemu obronnego oraz organizację przygotowania obronnego w niemilitarnej części systemu obronnego. Uznano także, iż dzięki różnicom i podobieństwom, jakie mają te kraje, uda się określić, czy istnieje jeden, idealny sposób odpowiedniego przygotowania obronnego państwa.

2. Analiza przypadków

2.1. Wybrane aspekty organizacji obrony narodowej w Estonii

Estonia należy do grupy tzw. państw bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia). Łącznie zajmują one powierzchnię 175,1 tys. km², a charakteryzuje je położenie (wschodnia Europa, leżą nad Morzem Bałtyckim), kultura (są to potomkowie Bałtów i ludów ugrofińskich), historia (tereny dzisiejszej Litwy, Łotwy i Estonii należały przez wiele wieków do niemieckojęzycznych państw zakonnych) oraz sytuacja polityczna (aneksja przez ZSRR, uzyskanie niepodległości po rozpadzie ZSRR i proces uniezależniania się od Rosji).

W Estonii istnieje model obrony kraju oparty na zasadzie obrony totalnej i armii poborowej z elementami uzawodowienia. Zgodnie z *Ustawą o służbie wojskowej* obowiązkiem każdego estońskiego obywatela jest uczestniczenie w działaniach obronnych kraju (Kaitseväeteenistuse seadus 2012), a mężczyźni w wieku 18-27 lat są powoływani do obowiązkowej służby wojskowej (Kaitseväeteenistuse seadus 2012). Zgodnie z opublikowanymi (Solocho/Żurawski vel Grajewski/Dryblak 2015, 35) danymi,

Estońskie Siły Obronne na stopie pokojowej liczą 5,75 tys. oficerów i żołnierzy w wojskach regularnych (w tym ok. 2,5 tys. poborowych) oraz 14,8 tys. w ochotniczym korpusie Ligi Obrony (Kaitseliit). [...] Po mobilizacyjnym rozwinięciu armii do stanów wojennych Estońskie Siły Obronne mają osiągnąć liczebność 60 tys. żołnierzy, przy czym rezerwy wysokiej gotowości liczą 21 tys. żołnierzy (na ok. 1,3 mln ludności). Daje to wskaźnik wydolności mobilizacyjnej na wypadek wojny obronnej na poziomie 4,61 proc. populacji.

Od kilku lat Estonia modernizuje swoją politykę obrony i zmienia model obrony narodowej. Według Planu rozwoju obrony narodowej „podstawową zasadą jest tworzenie jednostek wojskowych, które w razie konieczności zdolne będą szybko reagować. W odniesieniu do operacji naziemnych plan skupia się na utworzeniu brygad szybkiego reagowania piechoty, na rozwinięciu zdolności wykonywania manewrów zbrojnych i rozbudowie systemu obrony przeciwzwołkowej” (Priorytety Estonii).

W ramach rozwoju obrony narodowej Estonia znacząco zwiększyła wydatki na cele militarne. Analiza wydatków na te cele wskazała, że w ciągu ostatnich 10 lat wzrosły one zarówno nominalnie, jak i zwiększyła się ich część jako procent produktu krajowego brutto (tabela 1).

Tabela 1. Wydatki Estonii na cele militarne w latach 1993-2015

Rok	1993	1994	1995	2003	2004	2005	2013	2014	2015
mIn USD	13,1	25,1	36,3	171	205	266	479	512	469
% PKB	0,8	1,0	1,0	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	2,1

Źródło: SIPRI

Zwiększenie wydatków na cele militarne związane jest z modernizacją systemu obronnego Estonii, która m.in. zacieśnia współpracę z organizacjami międzynarodowymi, musi więc spełnić wymogi stawiane przez te organizacje.

Kwestię prowadzonej przez Estonię polityki obronnej opisał w 2016 roku Hannes Hanso – minister obrony Republiki Estońskiej:

Kwestią priorytetową dla Estonii jest wzmocnienie systemu obrony i bezpieczeństwa narodowego w oparciu o dwa filary – zdolności obronnych państwa i współpracy z sojusznikami. Oznacza to tworzenie nowoczesnych, wiarygodnych, dobrze wyposażonych narodowych sił zbrojnych i zapewnienie przekonującego systemu odstraszenia w oparciu o widoczną obecność sił sprzymierzonych. Musimy kontynuować proces dostosowywania NATO do coraz trudniejszych do przewidzenia i coraz bardziej wyzywających okoliczności. Dziś stajemy naprzeciw dwu równoczesnych wyzwań ze wschodu i z południa – wyzwań z obu stron zagrażających euroatlantyckiej architekturze bezpieczeństwa.[...] Estonia dostosowała swój budżet do dyrektyw finansowych przewidujących wydatkowanie 2% PKB na obronę kraju już w roku 2012 i nasze coroczne plany obronne są zgodne z tymi wytycznymi. [...] Wkład w zagraniczne operacje prowadzone przez NATO, Unię Europejską i/lub zaangażowanych uczestników koalicji będzie kontynuowany tak, aby Estonia mogła osiągnąć swoje cele obronne. Oprócz 2% PKB asygnowanych na obronę rząd estoński przeznaczył nakłady finansowe na wsparcie krajów, w których będą stacjonować wojska Sojuszu. Ta dodatkowa asygnata ma na celu dać gwarancję, że obecność sił sprzymierzonych przyniesie korzyść wszystkim (Priorytety Estonii).

Zmiany w podejściu do problematyki bezpieczeństwa i obrony państwa widoczne są także podczas analizowania poszczególnych dokumentów strategicznych. Jak zauważył M. Kamiński, „Pierwsze strategiczne dokumenty planowania obronnego Republiki Estonii koncentrowały się na obronie militarnej państwa, w tym głównie na zadaniach Estońskich Sił Obrony i Estońskiej Ligi Obrony. Dopiero z biegiem czasu (zwłaszcza po integracji z NATO UE) w istotny sposób rozszerzono ich zakres o elementy obrony niemilitarnej” (Kamiński 2018, 125). Warto w tym miejscu wskazać chociażby na Koncepcję Bezpieczeństwa Narodowego z 2017 roku, w której, jak wskazuje M. Kamiński, „został mocno rozwinięty obszar spójności społecznej i obrony psychologicznej społeczeństwa” (Kamiński 2020, 109).

Oprócz prowadzonych na szeroką skalę przygotowań obronnych militarnej części systemu obrony narodowej Estonia prowadzi też przygotowania obronne części niemilitarnej, m.in. przygotowuje do obrony społeczeństwo.

W Estonii działają liczne organizacje paramilitarne, które pomagają przygotować obronnie społeczeństwo np. poprzez prowadzenie edukacji patriotycznej i obywatelskiej, promocję wychowania fizycznego i sportu oraz przygotowanie ludności do działań w ramach systemu zarządzania kryzysowego.

Jedną z ważniejszych organizacji jest wspomniana wyżej Estońska Liga Obrony – ochotnicza, apolityczna, paramilitarna organizacja włączona w system bezpieczeństwa państwa (Kaitseliit 2017). Obecnie organizacja liczy 16 tys. członków. Wraz z organizacją żeńską (Naiskodukaitse) oraz organizacjami młodzieżowymi (Noored Kotkad, Kodututred) liczba członków-ochotników wynosi 25,5 tys. (Kaitseliit 2017).

Estońska Liga Obrony kontynuuje tradycje organizacji samoobrony powołanej do życia 11 listopada 1918 roku. Organizacja ta początkowo zajmowała się dbaniem o bezpieczeństwo i porządek publiczny, natomiast w okresie międzywojennym odgrywała dużą rolę w obszarze edukacji dla bezpieczeństwa i szkolenia obronnego młodzieży.

Liga stanowi część sił zbrojnych Estonii na mocy *Ustawy o Estońskiej Lidze Obrony* (Kaitseliidu seadus 2013) regulującej kwestie miejsca Estońskiej Ligi Obrony w systemie estońskiej obrony narodowej, jej cel, zadania, strukturę, podstawę prawną działalności i zarządzania, członkostwo oraz prawa i obowiązki członków. Zadania Ligii opisuje art. 4 *Ustawy o Estońskiej Lidze Obrony* (Kaitseliidu seadus 2013). Są to m.in. 1) wzmacnianie uczuć patriotycznych; 2) poprawa bezpieczeństwa Estończyków; 3) organizowanie szkoleń podnoszących umiejętności obronne; 4) promowanie sportu. Wykonując swoje zadania, Liga współpracuje z wojskiem, policją oraz z innymi służbami, które mają też prawo wezwać członków Ligii do pomocy w razie zaistnienia sytuacji kryzysowej.

Podsumowując organizację obrony narodowej Estonii, można stwierdzić, że jest to niewielkie państwo, które swoją obronę i bezpieczeństwo w dużym stopniu opiera na umiejętnie prowadzonej polityce międzynarodowej i sojuszach.

W sojuszach działa aktywnie dzięki temu wzmacnia swoją pozycję jako partnera w międzynarodowych stosunkach politycznych, a dostosowując się do wymogów stawianych przez organizacje, do których należy, wzmacnia także swoje własne umiejętności obronne m.in. poprzez zwiększanie wydatków na cele militarne.

Niemniej, mimo zawartych umów międzynarodowych, na podstawie których Estonia może oczekiwać wsparcia ze strony sojuszników w przypadku agresji innego państwa na jej terytorium, kraj ten dużą wagę przykładą do przygotowania obronnego swoich obywateli m.in. poprzez edukację obronną i obowiązkową służbę wojskową.

2.2. Wybrane aspekty organizacji obrony narodowej w Finlandii

Finlandia swoje bezpieczeństwo w dużej mierze opiera na powszechnym obowiązku służby wojskowej mężczyzn oraz na obronie terytorialnej. Od czasu tzw. wojny kontynuacyjnej jest to państwo neutralne i nie zawiera sojuszy, dlatego też utrzymuje na wysokim poziomie własne siły zbrojne oraz przygotowuje obronnie swoich obywateli.

Wydatki na cele militarne w Finlandii utrzymują się od wielu lat na w miarę stałym poziomie (około 1,3 % PKB). Tabela 2 prezentuje, jak kształtowały się one w latach 1993-2015.

Tabela 2. Wydatki Finlandii na cele militarne w latach 1993-2015

Rok	1993	1994	1995	2003	2004	2005	2013	2014	2015
mIn USD	1615	1756	1909	2264	2646	2743	3787	3599	3051
% PKB	1,9	1,8	1,5	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3

Źródło: SIPRI

Obowiązek odbycia służby zasadniczej, zgodnie z *Ustawą o służbie wojskowej* z 2007 roku (Asevelvollisuuslaki 2007), obejmuje mężczyzn od 18 roku życia (kobiety mogą odbyć służbę, jeśli zgłoszą się same) (finex.fi). Służba trwa od 165 do 347 dni (puolustusvoimat.fi). Pobór obejmuje około 80% mężczyzn danego rocznika. Liczebność armii w czasie pokoju wynosi 32 tys. (w tym 8,8 tys. żołnierzy zawodowych) i 7,2 tys. pracowników cywilnych (50% kobiet), a na stopie wojennej – 230 tys. żołnierzy, w tym 150 tys. w wojskach lądowych, co stanowi nieco ponad 4% populacji (Solocho/Żurawski vel Grajewski/Dryblak 2015, 36).

Powszechna i obowiązkowa służba wojskowa cieszy się ogromnym poparciem społecznym, natomiast przygotowania obronne odbywają się także w licznych stowarzyszeniach. Jednym z największych jest Narodowe Stowarzyszenie

Szkolenia Obronnego (Maanpuolustuskuulutusyhdistys)⁵ – organizacja zrzeszająca 15 stowarzyszeń powiązanych z obroną terytorialną, m.in.:

- Korpus Kadetów
- Fińskie Stowarzyszenie Weteranów Misji Pokojowych
- Fińskie Stowarzyszenie Strażników Wybrzeża
- Liga Kobiet w Gotowości
- Sportowe Stowarzyszenie Rezerwistów
- Związek Fińskich Myśliwych.

Maanpuolustuskuulutusyhdistys powstała po rozpadzie Związku Radzieckiego. Początkowo jej celem było tylko organizowanie, we współpracy z siłami zbrojnymi, dodatkowych dobrowolnych szkoleń dla rezerwistów fińskich sił zbrojnych. Aktualnie organizacja zajmuje się przygotowaniem obronnym całego fińskiego społeczeństwa. Szkolenia w ramach przygotowania obronnego odbywają się we współpracy z jednostkami obrony morskiej i powietrznej. Każdego roku na kursach prowadzonych przez te stowarzyszenie szkoli się około 50 tys. osób (mpk.fi). Podstawę prawną dla działań organizacji stanowi *Ustawa o służbie wojskowej* (Asevelvollisuuslaki 2007) oraz nowelizacja *Ustawy o Siłach Obronnych* (Ustawa o Siłach Obronnych 1994), w której wprowadzono zapis, że zadaniem Sił Obronnych jest zapewnienie szkolenia wojskowego, wspieranie dobrowolnego szkolenia w zakresie obrony oraz promowanie polityki obronnej kraju i sprawności fizycznej obywateli (Laki puolustusvoimista annetun lain 2 §:n muuttamisesta) (Ustawa zmieniająca). Wymienione akty prawne czynią z Maanpuolustuskuulutusyhdistys nominalnie niezależną organizację publiczną pozostającą pod kontrolą polityczną państwa.

Finlandia dużą wagę przywiązuje także do edukacji obronnej prowadzonej wśród młodzieży. Członkami paramilitarnych organizacji, w których przeprowadzane są liczne ćwiczenia i kursy obejmujące szeroki zakres zagadnień dotyczących problematyki przygotowania obronnego, zostają często osoby w wieku 15 lat. Dla osób od 17 roku życia kursy takie organizowane są przez siły zbrojne. Centralnym organem koordynującym działalność organizacji patriotycznych i paramilitarnych w zakresie ćwiczeń i szkoleń obronnych jest Stowarzyszenie Kursów Obronnych.

Przygotowanie obronne prowadzone jest również w ramach obrony cywilnej (OC). Jak opisał M. Kucharski:

Na podstawie Prawa o Obronie Cywilnej (OC) kierownictwo i pozostały personel etatowo pracujący w OC można skierować na szkolenie specjalistyczne trwające około 10 dni w roku. Główna część szkolenia wchodzi w skład obowiązków wynikających z umowy o pracę. Szkolenie OC jest traktowane na równi z innymi szkoleniami (np. BHP), organizowanymi przez pracodawców dla personelu. Szkolenie OC składa się głównie z krótkotrwałych (około 7 dni) kursów, prowadzonych przez Państwową

⁵ Można spotkać także tłumaczenie Krajowe Stowarzyszenie Szkolenia Obronnego Finlandii.

Szkołę Obrony Cywilnej. Podstawową formą szkoleniową na kursach jest działalność praktyczna, oraz kształtowanie umiejętności pracy w zespołach ludzkich (Kucharski 2003, 215).

Wspomniana wcześniej neutralność Finlandii i nienawiązywanie sojuszy militarnych oraz politycznych nie powodują całkowitej izolacji tego państwa. Finlandia utrzymuje na wysokim poziomie stosunki gospodarcze i polityczne z innymi krajami, m.in. należy do Unii Europejskiej, jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, współtworzy Nordyckie Wspomagające Struktury Obronności (NORDSUP)⁶ i współpracuje z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego.

Interesującą kwestią, w ramach analiz organizacji obrony narodowej Finlandii, są relacje pomiędzy Finlandią a Sojuszem Północnoatlantyckim. Rozpatrując je, należy mieć na uwadze, jak zauważył Rdzanek,

że – podobnie jak w przypadku każdego państwa członkowskiego – fińskie wybory oraz zachowania na tej płaszczyźnie determinowane są wzajemnym oddziaływaniem na siebie następujących przesłanek: 1) stopniem, w którym państwo zamierza wykorzystywać struktury wojskowe Sojuszu do realizacji zadań związanych z obroną narodową oraz projekcją siły poza fińskie granice w ramach działań stabilizacyjnych; 2) oceną zagrożeń dla narodowego oraz międzynarodowego bezpieczeństwa; 3) sposobem postrzegania roli oraz funkcji NATO w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, w kontekście regionalnym, euroatlantyckim oraz globalnym; 4) koncepcją ładu międzynarodowego oraz sposobu rozłożenia w tym ładzie siły wpływów pomiędzy poszczególnymi podmiotami (mocarstwami, Unią Europejską, Organizacją Narodów Zjednoczonych) (Rdzanek 2011, 183).

Analiza zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa skłoniła Finlandię do rozpoczęcia, a w następstwie do zacieśnienia współpracy z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego. Początki tej współpracy sięgają roku 1992, czyli gruntownej zmiany na arenie międzynarodowej (rozpad ZSRR, koniec zimnej wojny, powstanie Unii Europejskiej). Wtedy to Finlandia uzyskała status obserwatora w Północnoatlantyckiej Radzie Współpracy (ang. The North Atlantic Cooperation Council – NACC). W 1994 roku Finlandia przystąpiła jako pełnoprawny uczestnik do sojuszniczego programu współpracy o nazwie Partnerstwo dla Pokoju (ang. The Partnership for Peace – PfP), a w kolejnych latach coraz częściej uczestniczyła w operacjach i misjach Sojuszu.

⁶ Nordic Supportive Defence Structures – przedsięwzięcie zainicjowane przez Norwegię i Szwecję, do którego w 2007 r. zdecydowała się przyłączyć Finlandia. Celem NORDSUP jest integracja narodowych systemów obronnych i zdolności operacyjnych sił zbrojnych państw współpracujących w ramach NORDSUP.

Ze względu na fakt, że szczególne miejsce w analizach sytuacji bezpieczeństwa zajmuje w Finlandii kwestia Federacji Rosyjskiej i jej działań (Finnish Security 2009), współpraca z NATO jest dla Finlandii istotnym działaniem poprawiającym bezpieczeństwo. Szczególnie, że stosunki fińsko-rosyjskie są dosyć trudne. Z niepokojem obserwowano atak cybernetyczny na Estonię w 2007 oraz konflikt zbrojny w Gruzji w 2008 roku. Tak oto skomentował stosunki między Moskwą a Helsinkami prezydent Finlandii Sauli Niinistö na antenie telewizji Yle 1 w styczniu 2018 roku: „Mamy na tyle dobre relacje z Rosją, na ile jest to możliwe, biorąc pod uwagę sytuację z Krymem, Ukrainą, a także sankcje”. Według niego Rosja i Finlandia w tych kwestiach „stoją po różnych stronach” (sputniknews.com).

Jednak współpraca z NATO jest dla Finlandii istotna nie tylko dlatego, że w razie konfliktu z sąsiadem wojska sojusznicze mogłyby ją wesprzeć, lecz także ze względu na fakt, iż również Rosja rozpoczęła swoją współpracę z tym międzynarodowym układem (też w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju).

Podsumowując, Finlandia dbając o swoje bezpieczeństwo, utrzymuje na wysokim poziomie część militarną systemu obronnego państwa oraz dba o odpowiednie przygotowanie obronne społeczeństwa. Jednak, jak stwierdzono w rządowej publikacji *Finnish Security and Defence Policy 2009. Government Report*, zważywszy na zmieniające się środowisko bezpieczeństwa, pojawianie się nowych form konfliktów, warunkiem podjęcia skutecznych działań ochronnych i obronnych jest możliwość współdziałania z innymi aktorami sceny międzynarodowej. Dlatego ważne miejsce w doktrynie obronnej Finlandii zajmują organizacje takie jak ONZ, NATO i UE.

2.3. Wybrane aspekty organizacji obrony narodowej w Rosji

Rosja to największe państwo na świecie pod względem powierzchni oraz szóste pod względem wielkości w całej historii świata. Jest istotnym elementem światowego porządku, ważnym partnerem gospodarczym oraz politycznym. Udziela się także w organizacjach międzynarodowych i w innych zinstytucjonalizowanych formach współpracy, dzięki czemu umacnia swoją pozycję na arenie międzynarodowej.

Organizowanie obrony narodowej w Federacji Rosyjskiej w ostatnich latach w dużym stopniu polegało na modernizacji całej armii. W ciągu ostatnich 20 lat armia rosyjska przeszła ogromną zmianę. Jak zauważa A. Wilk: „Znacząca (o blisko połowę) redukcja etatów oficerskich i ograniczenie naboru nowych oficerów przywróciły strukturze kadry oficerskiej tradycyjne proporcje (piramida dowodzenia). Utworzono cztery połączone dowództwa strategiczne: Zachód, Południe, Centrum i Wschód (na bazie czterech nowych okręgów wojskowych). Spłaszczona została też struktura dowodzenia (obecnie jest trzystopniowa)” (<http://www.polska-zbrojna.pl/>). Nie obyło się to bez miliardowych wydatków. Dane zamieszczone w tabeli 3 wskazują, jakie sumy Rosja przeznaczala w danym roku na cele militarne.

Tabela 3. Wydatki Federacji Rosyjskiej na cele militarne w latach 1993-2015

Rok	1993	1994	1995	2003	2004	2005	2013	2014	2015
mln USD	7 767	13 548	12 742	16 974	20 955	27 337	88 353	84 697	66 419
% PKB	4,6	4,9	4,1	3,9	3,5	3,6	4,2	4,5	4,9

Źródło: SIPRI

Ogromne zmiany widoczne są chociażby podczas analizowania liczebności armii. Liczebność armii radzieckiej wahała się w przedziale 2,5 – 4,5 mln żołnierzy (Gf 24). W 2010 wojsko rosyjskie liczyło 1,027 mln żołnierzy oraz 754 tys. rezerwistów (Uzbrojenie.com), a w 2013 roku liczebność armii rosyjskiej wynosiła około 770 tys. żołnierzy (nie wliczając słuchaczy uczelni wojskowych i rezerwistów odbywających przeszkolenie oraz oficerów pozostających w dyspozycji kadrowej) (<http://www.polska-zbrojna.pl/>).

Zmiany widoczne są także w uzbrojeniu. Zmodernizowano m.in. sprzęt w wojskach obrony powietrzno-kosmicznej, wprowadzono systemy przeciwlotnicze i przeciwrakietowe S 400, a także stacje radiolokacyjne Woronież (uzbrojenie.com).

Należy w tym miejscu dodać, że mimo wprowadzanych zmian w Federacji Rosyjskiej w dalszym ciągu obowiązuje zasadnicza służba wojskowa, a potencjał mobilizacyjny ukazuje liczba ludności, tj. około 140 mln. Liczba ludności zdolna do służby wojskowej w 2007 roku wynosiła 50,2 mln osób (uzbrojenie.com). Jak wskazują eksperci – „ta armia może liczyć nie na potrojenie, bo tak normatywnie liczy się możliwości mobilizacyjne, ale nawet na dziesięciokrotne powiększenie liczebności i to przez jeszcze dobrych 10 lat” (Janula/Kosińska 2015).

Prowadzona od lat modernizacja wojska zgodna jest z celami strategicznymi doskonalenia obrony narodowej, a dokładniej z realizacją programu strategicznego odstraszenia, dzięki któremu ma zostać zapewnione wojskowe bezpieczeństwo państwa (Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej).

Zgodnie ze Strategią Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do roku 2020 przyjętą w 2009 roku „Bezpieczeństwo wojskowe jest zapewniane poprzez rozwój i unowocześnianie wojskowej organizacji państwa i potencjału obronnego, a także asygnowania na te cele wystarczającej wielkości zasobów finansowych, materiałowych i innych” (Strategia Federacji Rosyjskiej 2009).

Strategiczne odstraszenie prowadzone jest, zgodnie z założeniami Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do roku 2020, także poprzez rozwój systemu wychowania wojskowo-patriotycznego obywateli Federacji Rosyjskiej (Strategia Federacji Rosyjskiej 2009). Do 2015 roku zrealizowano trzy państwowe programy edukacji patriotycznej opracowane zgodnie z założeniami Strategii. Programy te miały na celu zmobilizować władze publiczne, instytucje społeczne i wszystkich obywateli do zwiększania wśród młodzieży świadomości patriotycznej i poczucia lojalności wobec ojczyzny.

W ramach zrealizowanych programów przeprowadzono na szeroką skalę badania poczucia świadomości obronnej wśród młodzieży, zwiększono liczbę klubów sportowych oraz organizacji edukacyjnych i patriotycznych, tworzono tzw. centra patriotyczne i organizowano konkursy wiedzy i umiejętności obronnych pod patronatem prezydenta.

Najnowszy program, Edukacja patriotyczna obywateli Federacji Rosyjskiej na lata 2016-2020 (Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2016-2020 годы) (Edukacja patriotyczna) skierowany jest do wszystkich warstw społecznych oraz wszystkich grup wiekowych przy zachowaniu priorytetu patriotycznego wychowania dzieci i młodzieży.

Działania programu podzielono na pięć grup: 1) badania naukowe i wsparcie metodologiczne dotyczące edukacji patriotycznej; 2) doskonalenie form i metod pracy nad patriotyczną edukacją obywateli; 3) edukacja militarno-patriotyczna dzieci i młodzieży, w tym rozwój współpracy jednostek wojskowych z organizacjami edukacyjnymi; 4) rozwój wolontariatu jako ważnego elementu systemu patriotycznego wychowania młodzieży; 5) informacyjne wsparcie edukacji patriotycznej obywateli.

Całkowity koszt programu wyceniony został na około 1,6 mld rubli (z czego 1,5 mld pochodzić ma z budżetu federalnego, a pozostała kwota ze źródeł pozabudżetowych).

Jedną z największych organizacji prowadzących wychowanie wojskowo-patriotyczne jest ROSTO (Rosyjska Organizacja Sportów Techniczno-Obronnych, która powstała w 1991 roku w wyniku reorganizacji Ochotniczego Stowarzyszenia Współpracy z Armią, Lotnictwem i Flotą). Nazwa oryginalna: Московская городская организация РОСТО (ДОСААФ).

Struktura moskiewskiej organizacji miejskiej ROSTO (DOSAAF) obejmuje około 600 organizacji podstawowych, łączących ponad 50 tys. członków. W skład organizacji wchodzi m.in. szkoły nauki jazdy, aerokluby, kluby sportowe i szkoły sportowe dla młodzieży oraz Moskiewski Instytut Społeczno-Ekonomiczny. W organizacjach należących do ROSTO członkowie nabywają umiejętności strzeleckie, techniczne, radiotechniczne i lotnicze itp. (rosto.ru).

Prowadzone od wielu lat w Federacji Rosyjskiej działania modernizacyjne systemu obronnego państwa prowadzą do obranego na początku tych modernizacji celu – odbudowy pozycji Rosji jako supermocarstwa oraz usankcjonowanie tej pozycji. Jak zauważają badacze zagadnienia rosyjskiej myśli strategicznej:

Rosyjska wizja osiągnięcia celu strategicznego oparta jest na założeniu, że działania prowadzone będą w ramach komplementarnych strategii horyzontalnych. Jedną z nich jest strategia bezpieczeństwa, zakładająca wykorzystanie potencjału militarnego państwa zarówno jako instrumentarium zapewniającego bezpieczeństwo Federacji, jak i środka osiągnięcia interesów narodowych. Potencjał militarny powinien więc

zapewniać możliwość uzyskania przewagi strategicznej, co wymaga jego dostosowania zarówno do charakteru przypisanych mu zadań, jak i otoczenia, w jakim będzie wykorzystywany. Z tego względu programy modernizacji rosyjskich sił zbrojnych są prowadzone w sposób permanentny. Zasadnicze procesy zostały zapoczątkowane w 2004 r. i stanowią także instrument oddziaływania społecznego, budującego w świadomości Rosjan przekonanie o potęgze państwa (Mickiewicz 2018, 12).

Jednak pomimo swojego ogromnego potencjału Rosja nie zamyka się na współpracę z innymi państwami i uczestniczy w działaniach największych organizacji mających wpływ na porządek światowy, gdyż jest świadoma, że stan bezpieczeństwa narodowego jest nierozzerwalnie związany z procesami dokonyjącymi się na poziomie systemu międzynarodowego.

Jedną z form współpracy międzynarodowej jest działalność Rosji we Wspólnocie Niepodległych Państw (WNP) – regionalnym ugrupowaniu integracyjnym zrzeszającym państwa byłego Związku Radzieckiego, utworzonym na mocy układu białowieskiego z 8 grudnia 1991 roku.

Powstanie WNP związane było z chęcią utrzymania współpracy państw pomimo rozpadu ZSRR. Jak zauważył P. Kuspys, „z założenia porozumienie to miało zapobiec niekontrolowanej dezintegracji gospodarczej, która postępowała na początku lat dziewięćdziesiątych wraz z rozpadem imperium radzieckiego” (Kuspys 2009, 2).

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że WNP miało istotne strategiczne znaczenie dla Rosji. Zgodnie z analizami R. Mazur w nowo powstałej wspólnocie państw Rosja widziała szanse na odnowienie Związku i umocnienie swojej pozycji, co świadczyło o jej dążeniu do kontynuacji mocarstwowości radzieckiej. Warto bowiem zaznaczyć, iż po rozpadzie ZSRR, w efekcie międzynarodowych porozumień, Rosji przypadło aż 4/5 obszaru ZSRR, połowa jego ludności i liczne złoża surowców mineralnych. Federacja Rosyjska została także uznana za jedynego dysponenta całej strategicznej broni jądrowej, znajdującej się na obszarze państw będących wcześniej częścią ZSRR (Mazur, 170).

Nawiązanie współpracy w ramach WNP związane było także z potrzebą Rosji zbudowania bezpiecznego otoczenia swoich granic. Zgodnie z analizami P. Mickiewicza,

Podstawą tej polityki, już po powstaniu Wspólnoty Niepodległych Państw, był przyjęty w 1995 r. dokument Strategiczny kurs Rosji wobec państw –członków WNP. Uznano w nim, że celem polityki bezpieczeństwa powinno być stworzenie systemu bezpieczeństwa zbiorowego na podstawie Traktatu taszkienckiego i porozumień bilateralnych między państwami członkowskimi oraz docelowe zbudowanie sojuszu

polityczno-militarnego, poprzedzonego podpisaniem wzajemnych deklaracji o powstrzymaniu się od uczestnictwa w sojuszach i blokach wojskowych skierowanych przeciwko któremukolwiek z państw Wspólnoty (Mickiewicz 2018, 78).

Wspólnota Niepodległych Państw funkcjonuje do lat współczesnych i mimo wielokrotnych aktualizacji polityki bezpieczeństwa i obrony Rosji, wciąż pozostaje ważnym punktem w jej polityce zagranicznej (w Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 2013 roku kraje WNP uznano za jeden z obszarów koncentracji rosyjskiej polityki oraz zaplanowano rozszerzenie procesów integracyjnych w tym obszarze) (Mickiewicz 2018, 147-148).

Interesującą współpracą, w ramach analiz problematyki organizacji obrony narodowej, jest współpraca Federacji Rosyjskiej z NATO. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego powstała po II wojnie światowej w ramach współpracy USA z krajami Europy Zachodniej czującymi zagrożenie ze strony ZSRR. NATO miało zapewniać swoim członkom bezpieczeństwo w imię kolektywnej obrony. W odpowiedzi na powstanie sojuszu północnoatlantyckiego ZSRR stworzyło Układ Warszawski (Układ 1955). Powstanie tych dwóch organizacji przyczyniło się do pogłębienia konfliktu Zachód-Wschód, czego efektem była tzw. zimna wojna.

Jednak wraz ze zmianą sytuacji na arenie międzynarodowej zmieniło się także podejście Rosji do NATO. Po ataku na World Trade Center nawiązano współpracę, tworząc Radę NATO-Rosja (ang. NATO-Russia Council – NRC), w grudniu 2004 roku zawarto porozumienie dotyczące współpracy w zwalczaniu zagrożeń terrorystycznych (którego efektem było m.in. zaangażowanie rosyjskich sił morskich w operację Active Endeavour), a w kwietniu 2005 roku podpisano umowę regulującą przebywanie obcych wojsk na terytorium umawiających się stron (Federacja Rosyjska-państwa NATO) w przypadkach wspólnych przedsięwzięć realizowanych w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju (Rdzanek 2011, 183-184). Innymi organizacjami, w których członkostwo ma Federacja Rosyjska, są m.in.

- Euroazjatycka Unia Gospodarcza – wspólnota gospodarcza powołana 29 maja 2014 roku przez trzy państwa założycielskie: Białoruś, Kazachstan i Rosję;
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, której celem jest umacnianie bezpieczeństwa i współpracy na obszarze działania w trzech wymiarach bezpieczeństwa: polityczno-wojskowym, gospodarczo-ekologicznym i ludzkim (msz.gov);
- Organizacja Narodów Zjednoczonych – Rosja jest jednym ze stałych członków Rady Bezpieczeństwa (o czym wspomniano we wcześniejszej części pracy);
- Rada Państw Morza Bałtyckiego – międzynarodowe forum polityczne powstałe w 1992 roku z inicjatywy Niemiec i Danii, którego rolą jest określanie celów politycznych, inicjowanie projektów oraz tworzenie forum wymiany idei.

3. Zakończenie

W niniejszej pracy zaprezentowane zostały efekty badań organizacji obrony narodowej Estonii, Finlandii i Rosji. W czasie prowadzonych analiz sprawdzono, w jakich organizacjach międzynarodowych działa dane państwo, dokonano przeglądu stanu armii poszczególnych krajów oraz sprawdzono, jakie są główne organizacje edukujące obronnie społeczeństwo i na jakich zasadach działają.

Zważywszy jednak, że od sposobu organizacji obrony narodowej zależy bezpieczeństwo państwa, a problematyka obronności jest niezwykle złożona i zależna od wielu czynników, praca ta jest jedynie zarysem i ewentualnym wstępem do dalszych, pogłębionych badań. Jak zauważył Kitler: „Obrona narodowa, jako zasadnicza dziedzina bezpieczeństwa narodowego, jest procesem dynamicznym i zmiennym, a co za tym idzie wymaga ciągłego doskonalenia i nieustannej wymiany poglądów w gronie praktyków i teoretyków problemu. Ta sama zasada dotyczy również przygotowań obronnych i związanych z nimi zadań i potrzeb obronnych” (Kitler 2011, 9).

Przygotowania obronne to niezwykle ważny proces mający na celu zapewnienie bezpieczeństwa państwa poprzez wzmocnienie jego strefy obronnej. Organizacja przygotowań obronnych różni się w zależności od potencjału, jakie posiada państwo. Niektóre kraje w głównej mierze inwestują w nowoczesne uzbrojenie, na co nie stać państw biedniejszych; część państw zdecydowała się na utrzymywanie tylko armii zawodowej, kiedy inne państwa poprzez obowiązkową powszechną służbę wojskową starają się przygotować obronnie jak największą część swojego społeczeństwa. Różnice pojawiają się także podczas analizowania oddolnych inicjatyw obronnych. Są kraje wspierające i popierające powstawanie proobronnych organizacji pozarządowych oraz takie, które wolą same koordynować proces edukacji obronnej, szkoląc obywateli w organizacjach tworzonych przez państwo i współpracujących z instytucjami państwowymi.

W efekcie przeprowadzonych badań należy uznać, że nie istnieje jeden idealny sposób odpowiedniego przygotowania obronnego państwa. Analiza trzech przypadków prowadzi do wniosku, że przygotowując obronnie państwo, należy brać pod uwagę nie tylko cel, lecz także możliwości, a one zależą i od aktualnego stanu gospodarczego państwa, i od wychowania obronnego jego obywateli, sytuacji geopolitycznej oraz uwarunkowań historycznych. Ale nawet jeśli proces organizacji obrony narodowej jest różny, w każdym przypadku słuszne pozostają słowa W. Sikorskiego: „Organizacja obrony narodowej wymaga nieodzownie całkowitej mobilizacji i życia wszystkich sił narodu zarówno na froncie wewnętrznym, jak i zewnętrznym” (cyt. za: Kuliczkowski 2016, 14).

Bibliografia

- CHEDA, R. (2016), Rosyjska armia. Koniec snu o potęgę. W: <https://gazetafinansowa.pl/18899/rosyjska-armia-koniec-snu-o-potedze/> [dostęp: 17 VIII 2019].
- GRZYBOWSKI, M. (2007), Finlandia: zarys systemu ustrojowego. Kraków.
- JANULA, E./KOSIŃSKA, M. (2015), Siły zbrojne Federacji Rosyjskiej – potencjał i realne możliwości. W: <http://geopolityka.org/analizy/eugeniusz-janula-malgorzata-kasinska-sily-zbrojne-federacji-rosyjskiej-potencjal-i-realne-mozliwosci> [dostęp: 9 IX 2019].
- KAMIŃSKI, M. (2012), Obrona narodowa Republiki Estonii. Toruń.
- KAMIŃSKI, M. (2020), Obrona psychologiczna społeczeństwa w strategicznych dokumentach państwa na przykładzie Estonii. W: Pacek, P./Kamiński, M./Merecz, D. (red.), Psychological aspects of armed conflicts. Warszawa, 100-112.
- KITLER, W. (2011), Przygotowania obronne państwa w systemie obronnym Rzeczypospolitej Polskiej: teoria i praktyka. Podstawy teoretyczne przygotowań obronnych państwa w kontekście zadań i potrzeb obronnych. W: Zeszyt Problemowy Towarzystwo Wiedzy Obronnej. 1 (65), 7-20.
- KUCHARSKI, M. (2003), Edukacja obronna społeczeństw państw zachodnich i Europy Środkowo-Wschodniej. W: Kucharski, M. (red.), Edukacja obronna Polska i świat. Łódź, 199-223.
- KULICZKOWSKI, M. (2016), Pozamilitarne przygotowania obronne w Polsce. Próba systematyzacji procesualnych oraz funkcjonalnych aspektów przygotowań. Warszawa.
- KUSPYS, P. (2009), Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy. W: Biuletyn Opinie Fundacji Amicus Europae. 10, 1-9.
- MAZUR, R. (2007), Wspólnota Niepodległych Państw – integracja czy dezintegracja. W: Wschodnioznawstwo. 1, 169-189.
- MICKIEWICZ, P. (2018), Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku. Warszawa.
- RDZANEK, G. (2011), Miejsce NATO w fińskiej doktrynie obronnej. W: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych we Wrocławiu. 3, 182-193.
- SOLOCH, P./ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, P./DRYBLAK, Ł. (2015), Organizacje proobronne w systemie bezpieczeństwa państwa. Charakterystyki wybranych armii państw europejskich na tle armii polskiej. Warszawa.
- WILK, A. (2013), Marzenia na miarę giganta. W: <http://www.polskazbrojna.pl/home/articleinmagazyneshow/8446?t=MARZENIA-NA-MIARE-GIGANTA> [dostęp: 13 X 2019].

Dokumenty

- Asevelvollisuuslaki (2007), Ustawa o służbie wojskowej (Asevelvollisuuslaki).
- Edukacja patriotyczna (2016), Dekret z 30 grudnia 2015 roku nr 1493 O programie państwowym „Edukacja patriotyczna obywateli Federacji Rosyjskiej na lata 2016-2020” (Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2016-2020 годы).
- Finnish Security (2009), Finnish Security and Defence Policy. Government Report.
- Kaitseliidu seadus (2013), Ustawa o Estońskiej Lidze Obrony (Kaitseliidu seadus) z dnia 13 kwietnia 2013.
- Kaitseväeteenistuse seadus (2012), Ustawa o służbie wojskowej (Kaitseväeteenistuse seadus) z dnia 13 czerwca 2012.
- Strategia Federacji Rosyjskiej (2009), Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do roku 2020 (Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года).
- Układ (1955), Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej między Ludową Republiką Albanii, Ludową Republiką Bułgarii, Węgierską Republiką Ludową, Niemiecką Republiką Demokratyczną, Polską Rzeczpospolitą Ludową, Rumuńską Republiką Ludową, Związkiem

Socjalistycznych Republik Radzieckich i Republiką Czechosłowacką, podpisany w Warszawie dnia 14 maja 1955 roku (Dz.U. 1955 nr 30, poz. 182).

Ustawa (1994), Ustawa o Siłach Obronnych. W: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1994/19940740> [dostęp: 8 VIII 2019].

Ustawa (1995), Ustawa zmieniająca Ustawę o Siłach Obronnych (Laki puolustusvoimista annetun lain 2 §:n muuttamisesta).

Netografia

<http://geopolityka.org>

<https://pl.sputniknews.com>

<http://pl.uzbrojenie.wikia.com>

<http://polska-zbrojna.pl>

<http://uzbrojenie.fandom.com/pl>

<http://www.finlex.fi>

<http://www.mon.gov.pl>

<http://www.rosto.ru>

<http://www.sipri.org>

<https://gf24.pl>

<https://www.mpk.fi>